Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Kafkas University Journal of the Institute of Social Sciences
Sayı *Number* 13, Bahar *Spring* 2014, 103-121

Gönderim Tarihi:31.02.2014 **Kabul Tarihi: 27.03.2014**

EBU'L-HASAN HARAKÂNÎ'NİN MENKIBEVÎ VE TARİHÎ ŞAHSİYETİ
Epic and Historical Personality of Abu'l-Hasan Haraqani

Bilal GÖK
Yrd. Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
İslam Tarihi Anabilim Dalı
Öğretim Üyesi Kars, Türkiye
bgok38@hotmail.com

Öz

Ebu'l-Hasan Harakânî (M. 963-1033), tarihi Horasan bölgesindeki Bistâm şehrine bağlı bir köy olan Harakân'da dünyaya gelmiştir. Tahsil hayatı ve hayatının diğer evreleriyle ilgili sağlıklı bilgi bulunmayan Harakânî, Bayezid Bistâmî'ye ait Tayfûriyye tasavvuf ekolüne mensuptur. Horasanlı bir mutasavvıf olması, yaşadığı dönem ve hakkındaki bazı rivayetler sebebiyle, XI. asrın ilk yarısında başlayan Anadolu'nun fethine fiilen katılan Horasan Erenleri'nden birisi olduğu ileri sürülmektedir. Osmanlı tarihçilerinin eserlerinde yer alan, Lala Mustafa Paşa'nın Güney Kafkasya seferi münasebetiyle Kars'a gelişi (1579) ve şehrin kalesinin tamiri esnasında, ordu içerisinden bir askerin gördüğü rüyaya istinaden yapılan kazı sonucunda Harakânî'nin kabrinin Kars'ta ortaya çıkarılması hadisesi de bu yöndeki iddiaları destekler mahiyettedir. Ancak bu rivayeti doğrulayacak ilmi bir delile şimdilik sahip değiliz. Arap kaynaklarına müracaat edildiğinde ise Harakânî, doğduğu köyde yaşamış ve vefat etmiştir. Bu makalede Harakânî hakkındaki Arap ve Osmanlı kaynaklarının verdiği bilgiler yanında, onunla ilgili yerel halk rivayeti tetkik edilmiş, bu çerçevede Harakânî'nin menkıbevî ve tarihî şahsiyeti ortaya konulmaya çalışılmıştır.

***Anahtar Kelimeler**: Ebu'l-Hasan Harakânî, Harakân, Bistâm, Türk Akınları, Nûru'l-'Ulûm.*

Abstract

Abu'l-Hasan Haraqani (AD 963-1033) was born in Haraqan village which is located Bistam city of historical area named Khorasan. Haraqani whose collectible life and the other periods of his life aren't known is a member of Sufism school named Tayfuriyye belonging to Bayezid Bistami. It is put forward that he is one of Khorasan Dervishes who join in conquest of Anatolia that started in the first half of eleventh century since he is a dervish from Khorosan and there are some rumors about the period he had lived. The informations which take place in works of Ottoman historians like arrival of Lala Mustafa Pasha to Kars (1579) because of expedition to the South Caucasus and discovering the tomb of Haraqani during the restorations of city fortress as a result of excavation because of a dream of a soldier from army support the claims in this direction. However, we do

not have any scientific evidence that is able to confirm this rumor. In this article the informations given the Arab and Ottoman sources and rumor from local people about Haraqani were inspected and in this context, it is tried to be put forward the epic and historical personality of Haraqani.
Keywords: *Abu'l-Hasan Haraqani, Haraqan, Bistam, the Turkish raids, Nûr al-'Ulûm.*

GİRİŞ

Bu çalışmamızda menkıbevî ve tarihî bir şahsiyet olarak Ebu'l-Hasan Harakânî'yi ele almaya çalışacağız. Harakânî, tarihî Horasan bölgesinin insanı olması hasebiyle bu coğrafyaya ait tasavvuf ekolünün de temsilcilerinden birisidir. Ancak, bizi burada ilgilendiren husus, onun mensubu bulunduğu tasavvuf ekolü olmayıp menkıbevî ve tarihî şahsiyetidir. Harakânî ile ilgili kaynaklara bakıldığında iki eser öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, kendisine atfedilen ve tek yazma nüshası British Museum'da bulunan *Muntahâb-ı Nûru'l-'Ulûm*'dur. Eserin Türkçeye tercümesi Şenol Kantarcı ve Hasan Çiftçi tarafından yapılmıştır.[1] İkinci eser ise Feridü'd-din Attâr'ın (ö.1221), *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sıdır. Büyük sufilerin hal tercemeleri ve bazı sözlerini nakleden müellif, bu vesileyle Harakânî'nin sözlerinden aktarımlar yapmıştır. Eserin ilk Türkçe tercümesi Aydınoğlu Mehmed Bey (ö.1334) zamanında, günümüzde ise Süleyman Uludağ tarafından yapılmıştır.[2]

Harakânî hakkındaki tarihî belge ve bilgilerin yetersizliği, mevcutların ise menkıbevî türden eserler olması hasebiyle, Harakânî denilince karşımıza menkıbevî ve tarihî yönü olan bir şahsiyet çıkmaktadır. Hacı Bektaş Velî için de söz konusu edilen[3] bu husus nedeniyle Şeyh'in tarihi ve menkıbevî kişiliğinin ayrı ayrı ele alınması uygun olacaktır.

Bilindiği üzere Tarih ilminin kaynaklarından birisi de menkıbelerdir. Bilhassa Hıristiyan azizleri ve manastırları hakkındaki menkıbeler meşhurdur. İslam âleminde menkıbeler denildiğinde ise bilhassa İslam evliyaları ve şeyhleri hakkında söylenenler anlaşılmalıdır. Örneğin Hz. Ali, Ebû Eyyüb el-Ensârî, Hoca Bahaeddin Nakşibend vb. velilerin menkıbeleri meşhurdur. Onların mezarlarıyla ilgili söylenen menkıbeler de popülerdir. Bu tür eserler bahsettiği zatın hayatına ait teferruata ve kerametlere yer verirken o döneme ait bazı tarihi hadiselere de temas etmektedir. Bu sebeple

---

[1] KANTARCI, Ş. 1997: **Nûru'l-'Ulûm**, Ankara; ÇİFTÇİ, H. 2004: **Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî**, Ankara.
[2] ATTÂR, F. 2007: **Tezkiretü'l-Evliyâ**, (çev. S. Uludağ), İstanbul.
[3] OCAK, A.Y. 2014: "Hacı Bektaş Velî", **DİA**, XIV, 455-458, İstanbul.

tarih ilmi açısından büyük önem taşırlar.[4]

Çalışmamızda sıklıkla müracaat ettiğimiz *Muntahâb-ı Nûru'l-'Ulûm* ve Feridü'd-din Attâr'ın *Tezkîretü'l-Evliya*'sı, Tarih usulünde "menkıbe" türü eser olarak nitelendirilmektedir. Bu iki eser de Harakânî'nin hayatıyla ilgili kesitlerden bazısını efsaneleşen kerametleriyle olağanüstü bir zemine taşımış olsalar da öğretileri ve tasavvuf metodu açısından büyük öneme haizdirler. Diğer taraftan onun tarihî kişiliğiyle ilgili eksik olan bazı yönleri de verdiği zengin malumatlarla aydınlatmaktadırlar.

Şüphesiz Harakânî'nin menkıbevî ve tarihî şahsiyetinin aydınlatılması, onun yaşadığı devirin siyasi ortamının ve Anadolu'ya yönelik Türk fetihlerinin gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır.

1. Harakânî'nin Yaşadığı Dönemde Siyasi Ortam ve Türk Fetihleri

Türkler, İslâmiyet'ten önce İpek Yolu'nun önemli bölümlerini uzun süre kontrolleri altında bulundurmaları sebebiyle, Araplarla muhtemelen ticaret vesilesiyle tanışmaktaydılar.[5]

Hz. Peygamber (s.a.s) döneminde Arapların Türkler hakkında bilgi sahibi oldukları yönünde rivayetler bulunmaktadır. Hendek Savaşı hazırlıkları devam ederken Peygamberimizin bir Türk çadırında dinlenmesi, ayrıca Medine'de Türk çadırında itikâfa çekilmesi hadisesi bunlara örneklik teşkil eder. Ancak Türklerle Arapların doğrudan temasa geçmeleri, Hulefâ-i Raşidîn'den Hz. Ömer (r.a.) döneminde gerçekleşmiştir. İslam-Arap ordusu, Kâdisiye, Medâin, Celûla, Nihavend savaşlarında Sâsânî Devleti'ne karşı büyük bir başarı göstermiş, bütün İran'ı baştanbaşa fethederek, 643 yılında Ceyhun kıyılarına kadar ulaşmıştır. Nitekim Bâb şehri fatihi Abdurrahman b. Rebîa halifenin emriyle Türk illerine doğru ilerleyerek bölgenin en önemli şehri olan Belencer yakınlarına ulaşmıştır.[6]

Türklerle Araplar arasında gerçekleşen uzun süreli mücadeleler neticesinde iki milletin birbirini tanımaya başladığı ve kurulan dostane

---

[4] TOGAN, A. Z.V. 1981: **Tarihte Usul**, 48, İstanbul.

[5] CÂHİZ, E. O. 1988: **Menâkıb Cund el-Hilafe ve Fezail'ül-Etrak**, 28, Ankara; YAZICI, N. 2008: **İlk Türk İslam Devletleri, Tarihi**, 31, Ankara.

[6] KÖKSAL, M. A. 2011: **Muhammed (a.s.) ve İslâmiyet**, III, 9, İstanbul; TURAN, O. 1999: **Selçuklular ve İslamiyet**, 10, İstanbul; APAK, A. 2011: **Ana Hatlarıyla İslam Tarihi**, II, 141, İstanbul; CÖHCE, S. 2001: "Doğu Akdeniz çevresinde Türk Hâkimiyetinin Tesisi", **Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri**, I, 139-167, Ankara; AYNÎ, M. A. 1317: **Küçük Tarih**, 58, Kastamonu. Adı geçen yer adlarıyla ilgili olarak bkz. BELÂZURÎ, 2002: **Futûhu'l-Buldân**, 379, Ankara.

münasebetlerin İslamlaşma faaliyetlerini artırdığı bilinmektedir.[7] Arap-İslam toplumunda icra ettiği büyük hizmetler, Türklerin askeri ve siyasi sahada güçlenmesini sağladı.[8] Devlet kurmak ve idare etmekte büyük tecrübe ve geleneğe sahip olan Türkler, bu medeniyet dairesinde de teşkilatçı-idareci hasletini konuşturdu. Kurulan ilk Türk-İslam devletleri Tolunoğulları (868-905), İhşitoğulları (935-969) gibi devletler olup Abbasilere bağlı Türk komutanlar tarafından Mısır'da teşekkül ettirilmiştir.[9] Karahanlılar (935-1212), Gazneliler (962-1183) devletleri ise müstakil büyük devletler olarak Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun öncüleri hüviyetindedir.[10]

Büyük Selçuklu Devleti, 1040 tarihinde Dandanakan kalesi civarında gerçekleşen Selçuklu-Gazneli savaşından sonra, Horasan topraklarında kuruldu.[11] Selçuklular, devletlerini kurmadan evvel Karahanlı ve Gazneli devletlerinin üzerlerinde kurduğu baskılar sonucu, düşmanlarının tecavüzlerinden kurtulmak, kendilerini güvence altına almak, manevi nüfuzlarını yükseltmek ve servetlerini artırmak amacıyla ilk akınlarını Bizans egemenliğindeki Anadolu'ya yapmışlardır.[12]

Selçuklu İmparatorluğu'nun tarihte oynadığı en büyük rollerden birisi, Anadolu'nun fethedilmesi ve Türk-İslam yurdu haline getirilmesidir. Şüphesiz fetih hareketi tek aşamada gerçekleşmemiştir. Oğuz-Türkmen gruplarının yaptığı akınları, Selçuklu ordularının fetihleri izlemiş, bilahare aynı faaliyet Anadolu'da yeni ihdas edilen yerel devletler eliyle devam ettirilmiştir.[13]

Selçuklular, ilk akınlarını 1015-1020 yıllarında başlatarak Anadolu'yu zapta koyulmuşlardır.[14] Bu bağlamda ilk akının Çağrı Bey'in yaptığı keşif amaçlı akın olduğu belirtilir.[15] Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin de katıldığına dair rivayetler bulunan bu seferde[16] Çağrı Bey, 1016[17] tarihinde

[7] TOGAN, A. Z. V. 1981: **Umumî Türk Tarihine Giriş**, 75, İstanbul.
[8] KÖYMEN, M. A. 1998: **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, 5-9, Ankara; ÖZKAYA, İ.-ALİN, K. 2012: **Harakanî'den Sultan Dîvânî'ye Nur Damlaları**, 43, İzmir.
[9] KAFESOĞLU, İ. 2001: "İlk Türk-İslam Siyasî Teşekkülleri", **Türk Dünyası El Kitabı**, I, 305-379, Ankara; YAZICI, N. 2011: "İlk Müslüman Türk Devletleri", **Türk Tarihi ve Kültürü**, 36, Ankara.
[10] KÖYMEN, M. A. 1998: 9.
[11] AKSARAYÎ, K. M. 1943: **Müsâmeretü'l-Ahbar**, 109, Ankara.
[12] KÖYMEN, M. A. 1998: 32, 233; CAHEN, C. 2002: **Osmanlılardan Önce Anadolu**, 1, İstanbul.
[13] KÖYMEN, M. A. 1998: 239.
[14] YİNANÇ, M. H. 1944: **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, 2, İstanbul.
[15] MERÇİL, E. 1993: **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, 49, Ankara; SEVİM, A.-YÜCEL, Y. 1989: **Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, 31, Ankara.
[16] ÖZKAYA, İ.-ALİN, K. 2012: 55.

3.000 kişilik bir birliğin başında Maveraünnehir'den Doğu Anadolu istikametine doğru harekete geçmiştir.[18] Selçuklu kuvvetleri o zamanlar Gazneli toprağı olan Horasan'ı baştan sona kat etmiş, Horasan'da Türkmenlerin katılımıyla daha da güçlenmiştir. Zağanos dağlarının doğu tarafına girmeyi başaran Çağrı Bey, buradan Azerbaycan'a geçmiştir.[19]

Çağrı Bey, 1018'de Van havzasındaki Vaspurakan Ermeni Krallığı'na hücum etmiş ve müstahkem Van kalesi hariç bütün yöreyi ele geçirmiştir.[20] Buradan Şeddâdoğulları arazisinden Gürcü topraklarına girmiştir.[21] Selçuklu güçlerini durdurmak isteyen Anı Krallığı'na bağlı Bıcnı/Beçni Kalesi kumandanı Vasak Pahlavuni'nin ordusunu mağlup etse de[22] Anı şehrine girememiş, Ermeni ve Gürcü toraklarında bir süre kaldıktan sonra 1021'de Maveraünnehir'e geri dönmüştür.[23]

Çağrı Bey'in bu ilk keşif akını, Selçuklu kuvvetlerine yeni katılımların da yolunu açmıştır. Ayrıca, Maveraünnehir ve Horasan'da sıkışık durumda olan Türklerin, Doğu Anadolu'daki siyasi, askeri, coğrafi ve iklim şartlarını keşfetmelerini sağlamıştır. Diğer taraftan, Çağrı Bey'in: *Bu ülkede bize karşı koyabilecek kimseye rastlamadım. Buraya gidebiliriz* demesi, yurtsuz kalan Selçuklulara "müstakbel Türk yurdu"nu işaret etmiştir.[24]

Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmesi aşamasında Horasan coğrafyasının içtimai, siyasi ve askeri bir üs konumunda olduğu aşikârdır. Îla-yı Kelîmetullah uğruna Anadolu'ya ardı arkası kesilmeyen akınlar

[17] HONİGMANN, E. 1970: **Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı**, 175, İstanbul.
[18] YİNANÇ, M. H. 1944: 35; KAFESOĞLU, İ. 1972: **Selçuklu Tarihi**, 16, İstanbul.
[19] SEVİM, A. 1993: **Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi**, 39-40, Ankara.
[20] Yöre halkı "uzun saç örgüleri, ok ve yaydan ibaret silahları olan bu Türk süvarilerini" hayretle seyretmişlerdir. Müverrih Vardan bu olayın 1021 tarihinde gerçekleştiğini belirtir. Bkz. VARDAN, M. 1937: "Türk Fütuhatı Tarihi (889-1269)", **Tarih Semineri Dergisi**, I/2, 166, İstanbul; KIRZIOĞLU, F. 1958: **Kars Tarihi, Taş Çağlarından Osmanlı İmparatorluğu'na Değin**, 321, İstanbul; TURAN, O. 2002: **Selçuklular Zamanında Türkiye**, 14, İstanbul; AŞAN, M. B. 1992: **Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri, (11-13. Yüzyıllar)**, 36, Ankara.
[21] KÖYMEN, M. A. 1998: 33.
[22] YİNANÇ, M. H. 1944: 36; KAFESOĞLU, İ. 1972: 16.
[23] KÖYMEN, M. A. 1976: **Tuğrul Bey ve Zamanı**, 3, İstanbul; Müverrih Vardan, anlatılan bu seferin 1021'de Tuğrul Bey tarafından gerçekleştirildiğini belirtir. Buna göre Tuğrul Bey, Nahcıvan'da buranın hâkimi Liparit'in kuvvetleriyle karşılaşır. Ancak Tuğrul'un askerlerinin çokluğunu gören Liparit kaçar. Bu kez Tuğrul'un karşısına Vasak Pahlavuni çıkar. Vasak, Tuğrul'a karşı koymaya çalışsa da meçhul bir şahıs tarafından başına taşla vurularak öldürülür. Bkz. VARDAN, M. 1937: 173.
[24] TURAN, O. 1998: **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti,** 91, İstanbul.

düzenleyen Gâziyân-ı Rum yani Anadolu Gazileri'nin içerisinde, kendilerine Abdalân-ı Rum adı verilen ve gazalara iştirak ederek, gazilere manevi telkinlerde bulunan Horasan Erenleri de yer almaktaydı.[25]

Horasan Erenleri'nin ve Selçuklu hanedanına mensup şahısların telkinlerinin de etkisiyle Azerbaycan topraklarına yerleşen Türkmenler, Aras nehrini geçip Arran bölgesine intikal ettiler. Buranın reisi Fadlun ve oğlu Ebu es-Sevâr ile birlikte Ermenilerle meskûn topraklara akınlar düzenlediler (1037). Bu arada Urumiye yöresi Türkmenlerinin yeniden Van gölü havzasına akınlar düzenleyip geri döndükleri görülür. Diyarbakır, el-Cezîre ve Musul bölgesine girip mağlup olarak dönen bir kısım Türkmenler ise Aras nehrini geçip 1042-1043 tarihinde Beçni kalesini muhasara etmeyi planlarken Anı Kralı Gagik'in kalenin imdadına yetişmesi sebebiyle başarılı olamamışlardır.[26]

1047 senesi, Selçukluların fetih gayesiyle Anadolu'ya ciddi ve esaslı yürüyüşler yapmaya başladığı tarih olmuştur.[27] 1047 baharında Selçuklulara tabi Dvin emirliğinin Anı'daki Bizans ordusu tarafından bozguna uğratılması Tuğrul Bey'i (1037-1063) harekete geçirmiş ve Selçuklu hanedan ailesinden İbrahim Yınal ile Kutalmış Beyleri Anadolu üzerine akın için görevlendirmiştir.[28]

Bu arada, Selçuklu hanedanından Musa Yabgu'nun oğlu Hasan ile Çağrı Bey'in oğlu Yakutî, Van bölgesi Vaspurakan'a başarısızlıkla sonuçlanan bir akın düzenlemiştir. Bölge valisi Aaron Selçuklu kuvvetleriyle tek başına baş edemeyeceğini anlayarak Bizans'ın Gürcistan valisi Kekomanos'tan yardım istemiş ve iki ordu Büyük Zap nehri kıyısında karşılaşmış, savaşta Hasan da dâhil çok sayıda Selçuklu askeri şehit düşmüştür. (1048).[29]

İbrahim Yınal, 1048 yılında Vaspurakan (Van) bölgesine girip, Büyük Zap başlarından Khoy'a kadar mukavemet noktalarını kırmıştır. 1049 yılında Murat yoluyla Eleşkirt üzerinden Pasin'e gelmiş, Pasinler ve Erzurum ovalarının yanında, batıda Bayburt, Trabzon ve Tercan, kuzeyde İspir, Tortum ve Oltu, doğuda Kağızmanderesi ve Nahcivan-Karabağ bölgesi, güneyde Muş ve Bitlis'e kadar uzanan havaliyi işgal etmiş,

---

[25] BARKAN, Ö. L. 1993: **Kolonizatör Türk Dervişleri**, 11, İstanbul.
[26] YİNANÇ, M. H. 1944: 38; KÖYMEN, M. A. 1998: 240-242.
[27] YİNANÇ, M. H. 1944: 2.
[28] KIRZIOĞLU, F. 1958: 321.
[29] KÖYMEN, M. A. 1998: 245.

ordusuyla birlikte kış bastırmadan geri dönmüştür.[30]

Selçukluların, Pasinler savaşından sonra Bizanslılarla 4 yıl sulh yaptıkları anlaşılıyor. Ancak, İbrahim Yınal'ın taht iddiasından dolayı Sultan Tuğrul ile arası açılır ve bu sebeple Kutalmış Bey, kendisine bağlı muharip unsurlarla Anadolu'yu fethedip burada bir devlet kurmak maksadıyla harekete geçer. Önce Şeddâdlılar ülkesine gelerek buradan kılavuzlar alan Kutalmış, Vanand/Kars Krallığı bölgesine girer. Kars şehri 6 Ocak 1054 tarihinde Selçuklu kuvvetlerinin saldırısına uğrar.[31]Türk ordusu, evleri yağmalayıp yanlarına tutsaklar aldıktan sonra şehri zapt etmeden çekilir.[32] Kutalmış, dönüş yolunda Anı şehri yakınındaki Merin'e askerini çekerek konaklar, izzeti ikramdan sonra, kiliseden yükselen çan sesiyle birlikte Selçuklu askerleri ev sahiplerince öldürülür, Kutalmış canını zor kurtarıp Horasan'a döner ve orada kahrından hayata veda eder.[33]

Bu kez Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, 1054 yazında Bizans üzerine sefer düzenleyerek, Van-Muradiye, Erciş ve Malazgirt'i ele geçirip Erzincan bölgesine değin ulaşır. Avnik önünden geçerek Deveboynu önünden Du'ya kadar istila eder. Yılsonuna doğru yeniden Malazgirt'e döner.[34] Kendisi, Abbasi halifesi Kaim'in daveti üzerine Bağdat'a giderken, Yakutî Bey'i Azerbaycan ve Anadolu hududuna gaza için tayin eder. Selçuklu emirleri, 1057 tarihinde Anadolu'ya müthiş akınlarda bulunur. 1058'de Kars'ı ve Anı şehrini muhasara ederler.[35] 1062 yılına gelindiğinde Anı halkından büyük bir topluluk Karadeniz'in kuzeyindeki Kıpçak ülkesine gider. Nihayet Sultan Tuğrul'un 5 Eylül 1063'de ölümüyle yerine Sultan Alparslan geçer.[36]

Sultan Alparslan, H.456/M.1064 tarihinde ilk seferini Kafkasya ve Doğu Anadolu'ya gerçekleştirdi. Alparslan'ın ilk hedefi, Gürcü toprakları oldu. Oğlu Melikşah ise Aras nehri boyunca ilerledi. Bugünkü Türkiye sınırını aşan Melikşah, Marmaraşin'i kuşattı ve güçlükle ele geçirdi. Sultan Alparslan, Gürcistan'ı itaat altına alarak oğlunun yanına geldi. Alparslan oğlu ile birlikte Kartli ile Kars arasındaki bölgede yer alan Sepid Şehr'i kuşatıp fethetti. Borçala nehrinin sol sahilindeki Allaverdi (Lal) kalesini zapt etti. Buradan tekrar Kars-Anı bölgesine giren Selçuklu ordusu, Anı şehri

---

[30] KIRZIOĞLU, F. 1958: 321-325.
[31] HONİGMANN, E. 1970: 179.
[32] Mükrimin Halil bu olayın 1053 senesinde gerçekleştiğini belirtiyor. Bkz. YİNANÇ, M. H. 1944: 48-49; KIRZIOĞLU, F. 1958: 327.
[33] KIRZIOĞLU, F. 1958: 328.
[34] YİNANÇ, M. H. 1944: 49-50.
[35] YİNANÇ, M. H. 1944: 51, 53.
[36] KIRZIOĞLU, F. 1958: 329-330.

önüne geldi. Mancınıklarla surları döven Alparslan açılan gedikten şehre girdi. Önce teslim olarak cizye vermeyi kabul ettiler. Sonra pişman olup tekrar savaşmaya başladılar. Nihayet Anadolu'nun kuzey-doğu sınırındaki muhkem Anı şehri fethedildi. Bu fetih İslam dünyasında büyük sevinç, Hıristiyanlarda ise büyük üzüntüye sebep oldu.[37] Örneğin, Ermeni tarihçi Dadoyan, Selçuklu kaynaklarının 1064 olarak tespit ettiği Anı şehrinin fethini 1045 olarak tarihlendirmekte ve bu fethin bölgenin güç dengesini tamamen Türkler lehine çevirdiğini belirtmektedir.[38]

Alparslan, Anı'nın idaresini emirlerinden Ebu'l-Manucehr'e bırakarak Kars bölgesi kralı Gagik Abbas'dan kendisine itaat edilmesini isteyen bir haber gönderdi. Gagik, Sultanın elçisinin huzuruna siyah bir elbise ile çıktı. Aynı renk bir yastık üzerine oturdu. Nedeni sorulduğunda Sultan Tuğrul'un ölümünden dolayı böyle yaptığını söyledi. Sultan elçisinden gelen habere gayet memnun oldu. Bu derin dostluğa bizzat şahit olmak için ordusunun başında kralı ziyarete geldi. Kral, Alparslan'a kavrulmuş kuzudan oluşan bir ziyafet verdi. Alparslan, Gagik'e hilatler giydirdi.[39]

Türk Ortaçağ tarihçilerine göre Gagik, Anı şehrinin akıbetinden haberdar olduğundan böyle davrandı ve Selçuklu hâkimiyetini kabul ettiğini bildirdi. Ancak Alparslan İran'a döndükten sonra, Selçuklu tabiiyetinden çıkarak bölgeyi Bizans imparatoru Dukas'a teslim etti.[40] Gagik, 1064 yılı sonbaharında Kars şehrini ve Vanand ülkesini Bizanslılara bırakıp, karşılığında Bizanslılar tarafından kendisine verilen Zamantı/Pınarbaşı bölgesindeki yeni malikânesine gitti. Böylece Kars'ta başlayan Rum işgali ancak dört yıl sürdü. 1068-1069 yılında Kür nehri boyunda fethedilen yerlerle birlikte Kars, Gence Şeddadlılarına bağlandı.[41]

2. Harakânî'nin Menkıbevî Şahsiyeti

Harakânî, saltanat sahibi şeyhlerin sultanı ve asrın kutbudur. Tarikat ve hakikat ehlinin padişahıdır. Attar'ın naklettiğine göre Bayezid Bistâmî (ö. 234/848), Harakan'dan geçerken ileride bu köyden çıkacak Harakânî ile ilgili bilgiler vermiştir. Onun ismi Ali, künyesi Ebu'l-Hasan'dır. Maneviyatta Bistâmî'den üç derece yüksek olup çiftçilik ve ağaç dikme

[37] HÜSEYNÎ, S. 1999: **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, 24-28, Ankara; KÖYMEN, M. A. 1998: 255-257; JAMİESON, A. G. 2006: **Faith and Sword: A Short History of Christian-Muslim Conflict**, 42, London.
[38] DADOYAN, S. B. 2001: **Syrian Christians Under İslam**, 162, Leiden.
[39] MATTHİEU D'É. 1858: **Chronique (962-1136)**, 125, iv, Paris.
[40] KÖYMEN, M. A. 1998: 258.
[41] KIRZIOĞLU, F. 1958: 343-345, 347, 349, 353.

işiyle meşgul olacaktır.

Hemşerisi Bayezid'in bu öngörüsünü haklı çıkarırcasına Harakânî, kendisinden 191 sene evvel vefat eden Şeyh'in Bistâm şehrindeki türbesini ziyareti esnasında, tasavvufî bir yöntem olan üveysîlik yoluyla irtibata geçip 12 yıl boyunca ruhaniyetinden tasavvuf terbiyesini alacak, aslında ümmî olan Harakânî, Bayezid'in manevi yardımıyla 24 günde Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenecektir.[42]

Bayezid Bistâmî'nin zamanında yaşamamış olmasına rağmen Harakânî, onun sadık bir müridi ve düşüncelerinin temsilcisidir. Bu sebeple onun, Bayezid'e atfedilen "Tayfuriye" tarikatının mensubu olduğu dile getirilmiştir. Tayfurî olarak nitelendirilmesi sebebiyle başta Nakşibendîlik olmak üzere, günümüze kadar pek çok tarikat silsilesinde Harakânî'ye yer verilmektedir.[43]

Ancak tasavvuf tarihinde yaygın olduğu şekliyle tarikatlar Hicri VI/Miladi XIII. yüzyıldan itibaren kurulmaya başlanmıştır.[44] Harakânî'nin yaşadığı dönem, tasavvufi düşüncenin gelişme evresini henüz tamamlamadığı bir asra tesadüf etmemekle birlikte ona atfedilen *Şecere Risalesi*'nde onun tasavvufi usullerini görmek mümkündür.[45]

Anlatılanlara göre, onun küçük bir bağı vardı. Hayvanları çifte koşar, namaz vakti girince çifti durdurur namazını kılardı. Ancak saban sürme işinin hala devam ettiği olurdu. Çift sürdüğü esnada tarladan gümüş, altın, inci ve mücevherat çıkmasına rağmen bunlara itibar etmediği gibi, cennet veya cehenneme de iltifat etmiyor, sadece Hakkın rızasını gözetiyordu.[46] Dikkat edilirse bu sözler onun dünyaya ve ahirete bakış açısını gösterdiği gibi çiftçilikle meşgul olduğunu da ortaya koymaktadır. Attâr, Şeyh Ebu Said'in onu ziyaret için evine geldiğinde evde arpadan yapılmış sayılı birkaç yufkadan başka yiyecek olmadığını haber vermektedir.

Çiftçilik ve taşımacılık yaparak ailesinin geçimini sağlayan Şeyh, çok sancılı bir aile hayatına sahiptir. Eşi kendisini inkâr etmektedir. Ayrıca Şeyh'in keramet gösterip: *Bu gece falan sahrada vurgun vuruluyor, şu kadar kişiyi yaraladılar,* dediği gece birileri tarafından oğlunun kafası kesilir ve kapılarının eşiğine atılır. Şeyh'in çok uzaklardaki bir yerde cereyan eden bir vurgunu haber verirken, yaşadığı yerde oğlunun katledildiğini görememesi,

---

42 ATTÂR, F. 2007:592; ÇİFTÇİ. H. 2004: 307.
43 ÇİFTÇİ, H. 2004: 87-93.
44 KARA, M. 1985: **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, 197, İstanbul.
45 HARAKÂNÎ, E. H. 2012: **Şecere (Seyr ü Sülûk) Risalesi**, 23-50, İstanbul.
46 ATTÂR, F. 2007: 593.

zaten ona inanmayan eşinin tepkisini çeker ve yüzüne karşı bunu dile getirir. Bir matem işareti olarak karısı örgülü saçını, Şeyh ise sakalını kesip oğullarının başı üzerine koyarak yas tutarlar. [47]

Harakânî, kendisinden pek çok kerametli haller zuhur eden bir şeyhtir. Bu sebeple halkın nazarında oldukça muteberdir. Kerametleri arasında, bir yolculuk esnasında hırsızlar tarafından çevrilen yolculardan birisinin Şeyh'in ismini anarak hırsızların elinden kurtulması, ayrıca evindeki arpa unundan mamul yufkaların üzerindeki örtünün altından devamlı yufka çıkması örnek olarak gösterilebilir.[48]

Zaviyesinde kendisine bağlı dervişleriyle birlikte sema yaptığı, bu esnada vecde geldikleri haber verilir.[49] Ona göre sema: *Ayağını vurunca yerin en dibine kadar, kolunu kaldırınca arşa kadar gören yiğidin işidir*.[50] Buradan, Mevlana'da rastlanan sema geleneğinin temelinin oldukça eskilere dayandığı sonucu çıkarılabilir.

Şeyh Ebu Said başta olmak üzere onun ziyaretine; Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî gibi devrin tanınmış sûfîlerin yanında, İbn Sina ve Sultan Gazneli Mahmud'un geldiğinden bahsedilir.[51] Hatta Gazneli Mahmud onun ziyaretine geldiğinde hizmetkârını gönderip tekkesinin kapısında kendisini karşılamasını istemiş ancak Harakânî istenileni yapmadığı gibi kölesinin kıyafetini giyerek tekkeye gelip huzuruna çıktığında tazim için ayağa kalkmamıştır. Şeyh, kendisine verilen bir kese altını almadığı gibi, zaviyesinin hoşluğundan bahseden sultana: *Bunca şeylerin var, sana bu da mı gerek,* diyebilmiştir. Karşılıklı konuşmalardan sonunda Şeyh ayağa kalkarak sultanı uğurlamış, bu kez niçin ayağa kalktığı sorulunca: *ilk geldiğinde sultanlık gururu ve imtihan için geldin, şimdi ise dervişlik devletinin güneşi, üzerinde parlamaya başladı,* diye karşılık vermiştir.[52] Burada Şeyh ile Sultan arasında geçen konuşmanın bazı bölümleri ziyadesiyle abartılı görünse de, Sem'anî'nin *Ensâb*'ında ve *Nûru'l-Ulûm*'da da bahse konu olması görüşmenin gerçekleşmiş olma

---

[47] ATTÂR, F. 2007:599.
[48] ATTÂR, F. 2007:594-595.
[49] ATTÂR, F. 2007:596.
[50] ÇİFTÇİ, H. 2004: 226.
[51] ATTÂR, F. 2007: 597; ÇİFTÇİ, H. 2004: 298; HANİF, N. 2002: "Abu Sa'id b. Abi'l-Khayr (967-1049)", **Biographical Encyclopaedia of Sufis: Central Asia and Middle East**, 30, New Delhi; HÜCVÎRÎ, C. 1982: **Keşfu'l-Mahcûb**, **Hakikat Bilgisi**, 268, İstanbul; De Bruijn, J.T.P. 2002: "Kharakani, Abu'l-Hasan Ali b. Ahmad", **Biographical Encyclopaedia of Sufis: Central Asia and Middle East**, 235, New Delhi; YALSIZUÇANLAR, S. 2012: **Cam ve Elmas**, 89, 125, İstanbul.
[52] ATTÂR, F. 2007: 598-599.

ihtimalini kuvvetlendirmektedir.[53]

İbn Sina'nın ziyareti ise Şeyh'in yakacak temin etmek için dağa gittiği güne denk gelir. Ziyaret için Horasan'dan gelen İbn Sina, Şeyh'in tekkesini sorduğunda, onun boşuna yorulduğunu, Harakânî'yi ziyaret etmesinin zaman israfı olacağını söylerler. İbn Sina, Harakân'a gelmişken onu görmeden dönmek istemez. Evine geldiğinde, Şeyh'in hanımı da diğer köylülerin dediklerini tekrar eder ve kocasının deli olduğunu bildirir. Dağa onu görmek için yönelen İbn Sina, topladığı odunları bir aslanın üzerine yüklemiş halde Şeyh'i görür. Şahit olduğu fevkalade olay karşısında hayretler içerisinde kalan meşhur ziyaretçi, köylülerin ve eşinin Şeyh'e karşı takındıkları tavrı ona sorar. O, hanımına katlandığı için Allah'ın kendisine bir aslanı hizmetkâr kıldığını anlatır.[54] Görüldüğü üzere bu hikâyede odununu aslana taşıtan Şeyh, tamamen efsanevi bir görünüme bürünür.

Şeyh'in kırk yıl, başını yastığa koymadığı, bu süre boyunca yatsı abdestiyle sabah namazı kıldığı anlatılır. Hatta onun sözleri arasında yer alan: "Yetmiş üç yıl Hakla yaşadım, bu süre zarfında şeriata muhalif bir şekilde secde etmedim"[55] mealindeki benzer sözlerin *Menâkıb-ı Hacı Bektaş Velî*'de de karşımıza çıktığı görülür.[56]

Attâr'ın Harakânî'den naklettiği sözler onun riyazeti benimseyen ve zahit hayatı süren bir gönül dostu olduğunu gösterir. O hayat tarzının bir gereği olarak dünyalık ne varsa kalbinden çıkarıp atmış[57], yine de dünya maişetinin gerektirdiği işleri yapmak için çaba sarf etmiştir. İhtiyarlayıp dünyadan göçme vakti gelince ölüm hadisesini "yolcunun yol aleti"[58] gibi gördüğünü ifade etmiştir. Bu isimlendirme, Mevlanâ'nın "şeb-i aruz" kavramını çağrıştırmaktadır.

Ölüm iyice yaklaşınca Şeyh'in: *Mezarımı otuz arşın derinlikte kazın, çünkü şu toprak Bistâm toprağından yüksektir. Yatacağım toprağın Bayezid'inkinden yüksek olması ne caizdir ne de edebe uygundur,* dediği sonra da vefat ettiği, toprağa verdikleri gece ise muazzam kar yağdığı[59] haber verilir. Görüldüğü gibi bu rivayette ölüm yeriyle ilgili net bir bilgi

---

[53] SEM'ÂNÎ, İ. M. 1988: **el-Ensâb**, II, 347, Beyrut; Çiftçi mevzubahis görüşmenin 1029 tarihinde gerçekleşmiş olabileceğini belirtir. Bkz. ÇİFTÇİ, H. 2004: 149-151.
[54] ÇİFTÇİ, H. 2004: 283-284.
[55] ATTÂR, F. 2007: 608; ÇİFTÇİ, H. 2004: 310.
[56] ATTÂR, F. 2007: 600; GÖLPINARLI, A. 1958: **Menâkıb-ı Hacı Bektaş Veli: Vilâyetnâme**, s. ıv, İstanbul.
[57] ÇİFTÇİ, H. 2004: 222, 260.
[58] ATTÂR, F. 2007: 608.
[59] ATTÂR, F. 2007: 639.

yoktur.

3. Harakânî'nin Tarihî Şahsiyeti

3.1. Kimliği, Doğum ve Ölüm Tarihleri

Tabakât kitaplarında zâhid ve sûfî sıfatlarıyla anılan Harakânî, *Nûru'l-'Ulûm*'da "Şeyh Ebu'l-Hasan Alî b. Ahmed el-Harakânî" ibaresiyle geçmektedir.[60]Buna göre Harakânî'nin adı Ali, künyesi Ebu'l-Hasan, babasının adı Ahmed'dir. Bistâm'a bağlı Harakân köyünde çiftçi bir ailenin çocuğu olarak H.352/M.963 senesinde dünyaya gelmiştir.[61] Vefatı ise 73 yıllık bir ömrün ardından Hicri 425 senesinin aşuresinde gerçekleşmiştir.[62] Attâr'ın *Tezkîre*'sinde Harakânî'den nakledilen: *Yetmiş üç yıl Hakla yaşadım, bu süre boyunca şeriata muhalif bir şekilde secde etmedim. Bir kere bile nefsin arzusu istikametinde nefes almadım,*[63] sözü onun yaşadığı ömürle ilgili bizlere ipucu vermektedir.

3. 2. Gençliği, Mesleği ve Tahsili

Harakânî'nin 73 yıllık ömrünün evreleriyle ilgili güvenilir ve ikna edici bilgiler azdır. Bu husus konuyla ilgilenen diğer araştırmacılar tarafından da dile getirilmiştir.[64] Harakânî'ye en yakın dönemde yaşayan ve Horasan bölgesiyle ilgili birinci el bilgiler veren Sem'ânî, *Ensâb*'ında onun çiftçilik yapan köylü bir aileye mensup olduğunu, geçimini ise hayvanla yük taşıyarak ve kiraya vererek temin ettiğini haber vermektedir[65].

Harakânî ile ilgili en kapsamlı ilmi çalışmayı yapan Hasan Çiftçi, Harakânî'nin ümmî olduğu kanaatini taşımakta olup onun dini ilimleri tahsil ettiği yönünde bazı rivayetlerin de varlığından bahsetmektedir.[66] Bazı araştırmacılar, beş eser oluşturabilecek birikime sahip bir şahsın ümmî olamayacağı kanaatindedir.[67]Bizim kanaatimiz ise onun ümmî olduğu yönündedir. Bizi bu fikre iten sebep ise *Attâr*'ın Harakânî'den naklettiği bir

---

[60] HEREVÎ, E. İ. 1998: **Zemmul-Kelam ve Ehlihi**, I, 62, Medinetü'l-Münevvere; BAĞDÂDÎ, İ. P. 1951: **Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn**, I, 687, İstanbul; ZAHİR, İ. İ. 1986: **et-Tasavvuf el-Menşe ve'l-Masâdır**, 103, Lahor; ÇİFTÇİ, H. 2004: 29, 32.

[61]Uludağ, Harakânî'nin doğum tarihini M.963 olmasının ihtimal dâhilinde olduğunu belirtmektedir. Bkz. ULUDAĞ, S. 2014a: "Harakânî", **DİA**, XVI, 93, İstanbul.

[62] SEM'ÂNÎ, İ. M. 1988: 347.

[63] ATTÂR, F. 2007:608.

[64] ULUDAĞ, S. 1995: **İbn Arabî**, 64, Ankara; YÜCE, A. 2010: "Ebü'l-Hasan El-Harakânî", **Yeni Ümit Dini İlimler ve Kültür Dergisi,** yıl: 23, sayı: 87, 62, İstanbul.

[65] SEM'ÂNÎ, İ. M. 1988: 347; DE BRUIJN, J.T.P. 2002: 234.

[66] ÇİFTÇİ, H. 2004: 37.

[67] Seyhan, Harakânî'nin ümmiliğiyle ilgili rivayetlere şüpheyle yaklaşmaktadır. Bkz. SEYHAN, A. E. 2014: "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Tasavvuf ve Şehitlik Anlayışı", **Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, yıl: 1, sayı: 1, 135-168.

menkıbedir. Irak'ta hadis öğrenen bir şahısla arasında geçen konuşmada: "Ben ümmi birisiyim. Hak Teâlâ bunu (hadis ilmini) vermekte minnet etti"[68] diyor. Sohbetin devamında ise hadis bilgisinin hadis rivayetçilerinin nakillerine değil, tasavvuf erbabının bilgi kaynaklarından olan müşahedeye dayandığını gösteren ifadeler kullanıyor.[69]

3.3. Ailesi

Dini ilimleri tahsil edip etmediği hususu müphem olan Harakânî'nin, aile hayatıyla ilgili kesin bilgiler de sınırlıdır. Onun evli ve iki erkek çocuğa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Büyük oğlunun ismi tespitlerimize göre Hasan'dır. Çünkü İslam kültür muhitinde babalar, ilk erkek çocuğu doğduktan sonra Peygamberimiz (s.a.s.) için kullanılan "Ebu'l Kâsım" künyesindeki gibi oğlunun ismiyle anılmaktadır. Diğer oğlunun adının Ahmed olduğu, Hücvîrî'nin eserinde yer alan: *Harakân şeyhinin oğlu Ahmed'in, babası için çok iyi bir halef olduğu* ifadesinden anlaşılmakta,[70] ancak müellifin Harakânî'yi değil oğlu Ahmed'e övgüde bulunması dikkat çekmektedir. Bunun sebebinin ise Ahmed'in babası tarafından ilim tahsili için Irak'a[71] gönderilmesinde aranmalıdır.

3.4. Vefat Yeri ve Kars ile ilgisi

Harakân'da yaşayan ve çok az seyahat ettiği[72] bildirilen Harakânî'nin vefat ettiği yer ile ilgili iki farklı görüş mevcuttur. Birinci görüşe göre Harakânî kendi memleketi olan Harakân'da vefat etmiştir ve kabri oradadır. Bu görüşü ileri süren Yâkut el-Hamevî, eserinde Harakân ve Harakânî ile ilgili kıymetli bilgiler verir. Ona göre Harakânî'nin memleketi olan Harakân, Bistâm'a bağlı bir köy olup Esterebâd yolu üzerindedir. Bir dağın eteklerindeki bu yer, ağaç ve su yönünden zengindir. Bu sayede çok güzel meyveler de yetişir. Ayrıca müellif, Harakânî'nin kabrinin burada olduğunu belirtir. O'nun, kerametlerinin[73] çokluğunu dile getirdikten sonra, H. 425/M.1033 senesinin Aşure gününde 73 yaşında vefat ettiğini ilave eder.[74] Kazvînî ise *Âsâru'l-Bilâd* adlı eserinde, Harakânî'nin kabrinin Bistâm yakınlarındaki Harakân'da bulunduğunu belirtir. Ayrıca, onun kabrini ziyaret edeni şiddetli bir kabız hâli yakaladığını söyler.[75] Reşideddin (1249-

---

[68] ATTÂR, F. 2007:595.
[69] ULUDAĞ, S. 2014b: "Müşâhede", **DİA**, XXXII, 152-153, İstanbul.
[70] HÜCVÎRÎ, C. 1974: **Keşfu'l-Mahcûb**, 389, İskenderiye.
[71] ÇİFTÇİ, H. 2004: 52.
[72] DE BRUİJN, J.T.P. 2002: 234.
[73] "Keramet" ile ilgili olarak bkz. KUŞEYRÎ, A. 1991: **Kuşeyrî Risâlesi**, 530, İstanbul.
[74] HAMEVÎ, Y. 1977: **Mu'cemu'l-Buldân**, II, 360, Beyrut.
[75] KAZVÎNÎ, Z. 1969: **Asâru'l-Bilâd**, 363, Beyrut.

1318) ise Büyük İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın Horasan'a gittiğini, Meşhed'i ziyaret maksadıyla Tus'a yöneldiğini, bu arada Bayezid Bistâmî ve Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin kabirlerini ziyaret ettiğini haber verir.[76] Bruijn ise bu kabrin Harakân'ın içerisinde değil Bistâm'ın kuzeydoğusunda Kal'a-yi Nev köyünde bulunduğunu belirtmektedir.[77]

İkinci görüş Osmanlı müelliflerine aittir. Buna göre Harakânî'nin kabri, III. Murad zamanında (1574-1595) veziri Lala Mustafa Paşa'nın Güney Kafkasya seferi münasebetiyle şehre gelişi (1579) ve Kars kalesini tamiri esnasında Kars'ta bulunmuştur. Bu hadiseyi bizzat sefere münşi (kâtip) sıfatıyla katılan zamanın Osmanlı tarihçisi Âlî'nin *Nusretnâme*'sinden öğreniyoruz. Müellif, Harakânî'nin kabrinin Kars'ta bulunduğunu ve sandukası üzerine kubbeli bir türbe inşa edildiğini haber vermektedir. Aynı müverrihin *Künhü'l-Ahbâr*'ında: "Ve kal'a-i mezbûre binâsı temâma karîb oldığı halde bir sırr-ı 'acîb dahi zâhir oldı ki bölük halkından bir ehl-i sülûk rü'yâsında ve serâyir 'âlemî temâşâsında bir pîr-i nûrânî gelüb bana Ebu'l-Hasan Hırkânî (Harakânî) dirler merkadim bu mahaldedir ve 'alâmeti ayağım ucunda bir çâhdır deyü gösterüb" ifadeleriyle de yer almaktadır. [78]

Evliya Çelebi, *Seyahatname'*sinde, "Kars kalesinin tamiri esnasında ümmetin sâlihlerinden asker taifesinden bir Kur'an hâfızı bir rüya görüyor ve Lala Mustafa Paşa'ya şöyle anlatıyor: Rüyamda bana nâtuvân (inleyen, çaresiz) bir pir göründü. *Bana Ebu'l-Hasan Harakânî derler. Makamım bu mahaldedir. Alâmet, nişan istersen ayağın ucunda bir derin kuyu vardır. Onu acayibi görünceye kadar kaz* dedi. Olayı nakledince nice yüz işçi tespit edilen kuyuyu kazmaya başlıyor. Kuyuda dört köşe somaki mermere rastlanıyor. Gaziler mermeri tevhid ve zikirlerle çıkarıyorlar. Üzerinde hüsn-i hat ile *menem şehîd-i saîd Harakânî* yazılı imiş, vücudu henüz bozulmamış, pazısının yara yerine sarılmış olan makrame, üzerine giydiği yünden örülmüş hırkası halâ çürümemiş. Bulunduğunda sağ tarafındaki yarası hâlâ kanamaktaymış. Gaziler bu hali görerek tekbirlerle kabri kapatmışlar. Kale içerisinde ilk defa Lala Mustafa Paşa tarafından bina

---

[76] REŞİDÜDDİN F. 2012: **Câmiu't-Tevârih**, http://www.kotobarabia.com, erişim tarihi: Aralık 2012; Gazan Han ile ilgili olarak bkz. KİTAPÇI, Z. 2000: **Moğollar Arasında İslâmiyet**, I, 134, Konya.

[77] DE BRUİJN, J.T.P. 2002: 236.

[78] GELİBOLULU M. Â. 2000: **Künhü'l-Ahbâr**, (nşr. F. Çerçi), II, 335, Kayseri; ERAVCI, M. 2005: "Mustafa 'Âlî'nin Nusret-nâmesi ve Onun ışığında Yazarın Tarihçiliği", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi,** XXIV, sayı: 38, 169, Ankara; ÇİFTÇİ, H. 2004: 63; Ayrıca bkz. KIRZIOĞLU, F. 1958: 526-527, İstanbul.

olunmak üzere Hasan Harakânî tekkesi ve camii şerifi bina olunmuş[79] diyerek kabrin bulunuşu hâdisesi ve bina olunan eserler hakkında bilgi vermektedir.

3.5. Harakânî bir Alperen midir?

Gelibolulu Mustafa Âlî ve Evliya Çelebi'nin eserlerinde naklettikleri yukarıdaki hâdise, Kars ve çevresinde Harakânî'nin Kars'ın fethine katıldığı ve burada şehit olduğu şeklinde bir inancın yaygınlık kazanmasına sebep olmuştur.[80] Bu tezi savunan yazarlara göre Harakânî, Çağrı Bey'in, Kafkasya seferi sırasında Kars'a gelmiş, Kars'ta Yahniler Dağı'nın eteklerinde gerçekleşen bir Selçuklu-Bizans savaşına katılmış, sağ omzuna ve sol bacağına aldığı kılıç darbeleriyle yaralanmış ve şehit düşmüş. Bilahare Selçuklu kuvvetleri Bizans ordusunu dağıtmış ve şehrin kapıları Türklere açılmıştır.[81]

Buraya kadar müracaat edilen gerek birinci el kaynaklar ve gerekse yerli ve yabancı araştırma eserleri, Kars ve çevresinin fethinin Harakânî Hazretlerinin 1033'de vefatından 31 yıl sonra yani M.1064 senesinde gerçekleştiğini haber veriyor. Bu sebeple Harakânî'nin, Kars'ın fethinin gerçekleştiği fetih hareketinde bulunması, zaman açısından imkânsız görünüyor. Diğer taraftan "Yahniler dağı" tezini doğrulayacak akademik bilgiden mahrum olduğumuzu söyleyebiliriz.

Ancak Harakânî hakkında geniş bir araştırma yapan H. Çiftçi, Şeyh'in Kars'ta vefat ettiği yönündeki inancın, sadece yukarıda aktarılan rüyaya dayanmadığını, bunu destekleyen başka belge ve tarihî rivayetlerin de olduğunu aktararak, bu bilginin gerçek olabileceğini belirtmektedir.[82]

SONUÇ

Ebu'l-Hasan Harakânî, Horasan tasavvuf muhitinin seçkin temsilcilerindendir. Bayezid'in Tayfuriyye tasavvuf ekolüne mensuptur.

---

[79] EVLİYÂ ÇELEBİ, 1314: **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, II, 330, Dersaadet; H. K.Yılmaz, Evliya Çelebi'nin bu nakliyle ilgili olarak: *Gerçi bu ifadelere dayanarak Harakânî'nin kabrinin Kars'ta olduğunu ilmî bir kesinlikle söylemek zordur. Ama Kars ve yöresinin yüzyılları aşan bir zamandan beri ona sahip çıkması, Harakânî'yi Karslılaştırmış, Karslıları onunla aynîleştirmiştir. Halkımızın, sahabiler, gönül erleri ve büyük insanlara gösterdikleri saygı sebebiyle onlara pek çok kabir ve makam isnat etmesi, önemli bir özelliktir. Bu özellik Kars'ta da tecelli etmiş ve Kars halkı Harakânî'yi bağrına basmıştır. Bu durumun aksini ispat etmeye çalışmanın önemli olmadığını düşünüyorum* demektedir. Bkz. YILMAZ, H. K. 2012: http://hasankamilyilmaz.com, erişim tarihi: Aralık 2012.

[80] ULUDAĞ, S. 2014a: 94.

[81] YALSIZUÇANLAR, S. 2012: 185; UZGUR, Y. S. 2012: **Anadolu'nun Kalbi Harakânî**, 13, İstanbul.

[82] ÇİFTÇİ, H. 2004: 58-73.

Yaşadığı dönemde olduğu gibi vefatından sonra da insanları etkilemeye devam etmiştir.

Menkıbevî ve bir şahsiyet olarak Harakânî, kendisinden 191 yıl önce vefat eden Bayezid Bistâmî ile 12 sene boyunca üveysilik denilen ruhî yolla temasa geçip feyz almış, bu sayede 24 günde Kur'an öğrenmiş, tasavvufî terbiyesini de ondan tamamlamıştır. Hatta ona takındığı edebin nişanesi olarak öldüğünde defnedildiği yerin Bayezid'in metfun bulunduğu alandan yüksekte kalacağı için derin kazılmasını talep etmiştir.

Harakânî, kendisinden pek çok kerametler zuhur eden bir şahıstır. Örneğin, aslanlara odun taşıtması, kilometrelerce uzaktaki hadiselerden haber vermesi, hatta ölümünden sonra mezarı başına gelenlere şefaat edeceğini bildirmesi bunlar arasında sayılabilir. Şeyh'in kırk yıl yastığa baş koymadığı, kırk yıl yatsı abdesti ile sabah namazı kıldığı yönündeki rivayetler de onun kişiliğini aşırı derece efsaneleştiren unsurlardır. Diğer taraftan, dervişleriyle birlikte sema yapması ve ölümü "yolcunun yol aleti" olarak nitelendirmesi, belki onun Mevlana'ya yansıyan etkileridir.

Tarihî bir şahsiyet olarak Harakânî'nin kimliği, doğum ve ölüm tarihleri, gençliği, mesleği ve tahsil hayatı, ailesi, vefat yeri ve Kars ile alakası gibi konular yukarıda tartışılmıştır.

Harakânî, kırsal kesimde yaşayan diğer insanlar gibi günlük maişetini çiftçilik yaparak ve hayvanlarla yük taşıyarak kazanmış, el emeğine büyük önem vermiş, kendisine yapılan zengin maddi teklifleri ise geri çevirmiştir. Evli ve iki erkek çocuğa sahip olduğu görülen Şeyh, evlat acısını tatmış, kendisini hiçe sayan eşinin ve diğer insanların yaptıklarına tahammül etmesini bilmiştir.

Yaşadığı hayat tarzı ve sahip olduğu yüksek manevi mertebeler sayesinde zamanın sultanı Gazneli Mahmud ve meşhur İbn Sina gibi devlet ve ilim ricali kişilerin yanında, büyük şeyhlerin de dikkatini çekebilmiş ve zaviyesinde onları da ağırlamıştır.

Bunlara ilaveten Harakânî'nin Kars'ın fethinde bulunması zaman bakımından imkânsız görünüyor. Ancak Horasanlı bir gönül eri olarak Harakânî, Anadolu'ya yönelik ilk Türk akınlarının başladığı dönemde hayattadır. Binaenaleyh Osmanlı tarihçilerinin onunla ilgili nakilleri de göz önünde bulundurulacak olursa, Harakânî'nin Anadolu'nun fethinin manevi önderlerinden birisi olduğunu söylemek mümkündür. Zaten 1579 senesinde kabrinin Kars'ta keşfi hadisesinden sonra, ilk olarak Lala Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilen ve günümüzde bir külliyeye dönüştürülen Harakânî

türbesi ve Evliya Camii bunun göstergesidir.

KAYNAKLAR

AKSARAYÎ, K. 1943: **Müsâmeretü'l-Ahbar**, (çev. Uzluk ve Gençosmanoğlu), Ankara.

ALTINTAŞ, H. 1986: **Tasavvuf Tarihi**, Ankara.

APAK, Â. 2011: **Ana Hatlarıyla İslam Tarihi**, II, İstanbul.

AŞAN, M. B. 1992: **Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri**, Ankara.

ATTAR, F. 1907: **Tezkiretü'l-Evliyâ**, II, (nşr. R. A. Nicholson), Leiden.

ATTAR, F. 2007: **Tezkiretü'l-Evliyâ**, (çev. S. Uludağ), İstanbul.

AYNÎ, M. A. 1317: **Küçük Tarih**, Kastamonu.

BAĞDÂDÎ, İ. P. 1951: **Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn**, I, İstanbul.

BARKAN, Ö. L. 1993: **Kolonizatör Türk Dervişleri**, İstanbul.

BARKAN, Ö. L. 2002: "**Osmanlı İmparatorluğunda Kolonizatör Türk Dervişleri**", **Türkler**, IX, 133-153.

CAHEN, C. 2002: **Osmanlılardan Önce Anadolu**, İstanbul.

CÂHİZ, E. O. 1988: **Menâkıb Cund el-Hilafe ve Fezail'ül-Etrak**, (nşr. Ramazan Şeşen), Ankara.

CÖHCE, S. 2001: "**Doğu Akdeniz çevresinde Türk Hâkimiyetinin Tesisi**", Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, I, 139-167.

ÇİFTÇİ, H. 2004: **Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî**, I, Ankara.

DADOYAN, S. B. 2001: **Syrian Christians Under İslam**, (Edit. David Thomas), Leiden.

DE BRUİJN, J.T.P. 2002: "**Kharakani Abu'l-Hasan Ali b. Ahmad**", (edit. N. Hanif), Biographical Encyclopaedia of Sufis: Central Asia and Middle East, New Delhi.

ERAVCI, M. 2005: "**Mustafa 'Âlî'nin Nusret-nâmesi ve Onun ışığında Yazarın Tarihçiliği**", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, XXIV, sayı: 38, 163-184.

EVLİYÂ ÇELEBİ. 1314: **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, II, Dersaadet.

GELİBOLULU M. Â. 2000: **Künhü'l-Ahbâr**, II, (nşr. Faris Çerçi), Kayseri.

GÖLPINARLI, A. 1958: **Menâkıb-ı Hacı Bektaş Veli: Vilâyetnâme**, İstanbul.

GÜLERMAN, M. H. 1958: **Bâyezidi-Bistami**, İstanbul.

HAMEVÎ, Y. 1977: **Mu'cemu'l-Buldân**, II, Beyrut.

HANİF, N. 2002: "**Abu Sa'id b. Abi'l-Khayr (967-1049)**", (edit. N. Hanif), Biographical Encyclopaedia of Sufis: Central Asia and Middle East, New Delhi.

HARAKÂNÎ, E. H. 2012: **Şecere (Seyr ü Sülûk) Risalesi**, (haz. S. Yalsızuçanlar), İstanbul.

HEREVÎ, E. İ. 1998: **Zemmul-Kelam ve Ehlihi**, I, Medinetü'l-Münevvere.

HÜCVÎRÎ, C. 1974: **Keşfu'l-Mahcûb**, İskenderiye.

HÜCVÎRÎ, C. 1982: **Keşfu'l-Mahcûb**, **Hakikat Bilgisi**, (nşr. S. Uludağ), İstanbul.

HÜSEYNÎ, S. 1999: **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, (çev. Necati Lugal), Ankara.

HONİGMANN, E. 1970: **Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı**, İstanbul.

JAMİESON, A. G. 2006: **Faith and Sword: A Shorth History of Christian-Muslim Conflict**, London.

KAFESOĞLU, İ. 2001: "**İlk Türk-İslam Siyasî Teşekkülleri**", Türk Dünyası El Kitabı, I, Ankara.

KAFESOĞLU, İ. 1972: **Selçuklu Tarihi**, İstanbul.

KANTARCI, Ş. 1997: **Nûru'l-'Ulûm**, Ankara.

KARA, M. 1985: **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul.

KAZVÎNÎ, Z. 1969: **Asâru'l-Bilâd**, Beyrut.

KIRZIOĞLU, F. 1958: **Kars Tarihi, Taş Çağlarından Osmanlı İmparatorluğu'na Değin**, I, İstanbul.

KİTAPÇI, Z. 2000: **Moğollar Arasında İslâmiyet**, I, Konya.

KÖKSAL, M. A. 2011: **Muhammed (a.s.) ve İslâmiyet**, III, İstanbul.

KÖYMEN, M. A. 1976: **Tuğrul Bey ve Zamanı**, İstanbul.

KÖYMEN, M. A. 1998: **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, Ankara.

KUŞEYRÎ, A. 1991: **Kuşeyrî Risâlesi**, (nşr. S. Uludağ), İstanbul.

MATTHİEU D'É. 1858: **Chronique (962-1136)**, (trc. E. Dulaurier), Paris.

MERÇİL, E. 1993: **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Ankara.

OCAK, A.Y. 2014: "**Hacı Bektaş Velî**", **DİA**, XIV, 455-458, İstanbul.

ÖZKAYA, İ.-ALİN, K. 2012: **Harakanî'den Sultan Dîvânî'ye Nur Damlaları**, İzmir.

REŞİDÜDDİN F. 2012: **Câmiu't-Tevârih**, (terc. Fuad el-Mu'ti el-Sayyâd), ed-Dâru's-Sekâfiyye li'n-Neşr, www.Kotobarabia.com, erişim tarihi: Aralık 2012.

SARI ABDULLAH E. 1871: **Semerâtü'l-Fuâd Fi'l-Mebde' ve'l-Ma'âd**, İstanbul.

SEM'ÂNÎ, İ. M. 1998: **el-Ensâb**, II, Beyrut.

SEVİM, A. 1993: **Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi**, Ankara.

SEVİM, A.-YÜCEL, Y. 1989: **Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, Ankara.

SEYHAN, A. E. S. 2014: "**Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Tasavvuf ve Şehitlik Anlayışı**", Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 2014, sayı: 1,

135-168.

TOGAN, A. Z. V. 1981: **Umumî Türk Tarihine Giriş**, İstanbul.

TOGAN, A. Z. V. 1981: **Tarihte Usul**, İstanbul.

TURAN, O. 1998: **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, İstanbul.

TURAN, O. 1999: **Selçuklular ve İslamiyet**, İstanbul.

TURAN, O. 2002: **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul.

ULUDAĞ, S. 1995: **İbn Arabî**, TDV Yay., Ankara.

ULUDAĞ, S. 2014a: "**Harakânî**", DİA, XVI, 93-94, İstanbul.

ULUDAĞ, S. 2014b: "**Müşâhede**", DİA, XXXII, 152-153, İstanbul.

UZGUR, Y. S. 2012: **Anadolu'nun Kalbi Harakânî**, İstanbul.

VARDAN, M. 1937: "**Türk Fütuhatı Tarihi (889-1269)**", (trc. H. D. Andreasyan), Tarih Semineri Dergisi**,** 1/2, İstanbul.

YALSIZUÇANLAR, S. 2012: **Cam ve Elmas**, İstanbul.

YAZICI, N. 2008: **İlk Türk İslam Devletleri Tarihi**, Ankara.

YAZICI, N. 2011: "**İlk Müslüman Türk Devletleri**", Türk Tarihi ve Kültürü, Ankara.

YILMAZ, H. K. 2012: http://hasankamilyilmaz.com, erişim tarihi: Aralık 2012.

YİNANÇ, M. H. 1944: **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, İstanbul.

YÜCE, A. 2010: "**Ebü'l-Hasan El-Harakânî**" Yeni Ümit Dini İlimler ve Kültür Dergisi**,** Yıl 23, sayı: 87, 60-63, İstanbul.

ZAHİR, İ. İ. 1986: **et-Tasavvuf el-Menşe ve'l-Masâdır**, Lahor.